

Mustafa Rahmi Balaban'ın Aile Düşüncesi**Mustafa Rahmi Balaban's Thoughts on Family**Levent Bayraktar¹
Özge Çukurluöz²**ÖZET****ABSTRACT**

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yetişen Mustafa Rahmi Balaban (1888-1953), Türk toplumunun yaşadığı sosyal, kültürel ve siyasal dönüşümlere tanıklık etmiş ve bu sürece eğitimci ve düşünür kimliğiyle katkı sağlamıştır. Eğitimi toplumsal kalkınmanın temel unsuru olarak gören Balaban, terbiye kongreleri, maarif şûraları ve Heyet-i İlmiye toplantılarına katılarak bu alandaki tartışmalara aktif biçimde dahil olmuş, telif ve tercüme eserleriyle Türk toplumunun aydınlanmasına hizmet etmiştir. Bu çalışmanın konusunu Mustafa Rahmi'nin aile kurumuna ilişkin görüşleri oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, onun aile anlayışını tarihsel bağlamı içerisinde inceleyerek söz konusu düşüncelerin günümüz toplum yapılarıyla birlikte yeniden okunabilirliğini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış; Balaban'ın eserleri sistematik olarak incelenerek aileye dair düşünceleri tematik olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Balaban'ın aileyi yalnızca biyolojik bir birliktelik değil, bireyin şahsiyetini inşa eden, toplumsal değerleri aktaran ve medeniyetin gelişmesinde temel rol oynayan bir kurum olarak gördüğü, özellikle kız çocuklarının eğitiminin toplumsal kalkınmada belirleyici olduğunu vurguladığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda, onun aileye yüklediği işlevlerin günümüzde de önemini koruduğu ve modernleşme süreciyle birlikte değerlendirildiğinde Türk toplumunun sosyal gelişimine ışık tutabilecek nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Growing up during the transition from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, Mustafa Rahmi Balaban (1888–1953) witnessed social, cultural, and political transformations and contributed to this process as both an educator and a thinker. Viewing education as a fundamental element of social progress, Balaban actively participated in discussions at pedagogical congresses, Education Councils, and Scientific Committee meetings, and contributed to the enlightenment of Turkish society through his writings and translations. This study focuses on Balaban's views on the institution of the family, aiming to examine his understanding of the family within its historical context and to explore the relevance of these ideas for contemporary social structures. A qualitative research approach was employed: Balaban's works were systematically examined and his perspectives on the family were thematically analyzed. The findings demonstrate that Balaban viewed the family not merely as a biological unit but as an institution that shapes individual character, transmits social values, and plays a central role in the advancement of civilization. He particularly emphasized the importance of girls' education as a decisive factor in social development. The functions Balaban attributed to the family remain relevant today and, when viewed in the context of modernization, shed light on the social development of Turkish society.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Rahmi Balaban, Felsefe, Aile, Eğitim, Kadın

Keywords: Mustafa Rahmi Balaban, Philosophy, Family, Education, Woman.

1. ORCID: 0000-0001-5496-6896
2. ORCID: 0000-0003-4721-6987

1. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, levent.bayraktar@hbu.edu.tr
2. Dr., Bağımsız Araştırmacı, ozge.cukurluoz@gmail.com

Bayraktar, L ve Çukurluöz, Ö. (2025). "Mustafa Rahmi Balaban'ın Aile Düşüncesi" *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 36, s.180-191

Makale Geliş Tarihi: 23 Mayıs 2025 Kabul Tarihi: 2 Eylül 2025

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license.
Bu makale Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Mustafa Rahmi Balaban (1888–1953) witnessed the social, cultural, and political transformations that occurred during the collapse of the Ottoman Empire and the founding of the Republic of Turkey. During this period, Turkish society underwent comprehensive changes that shaped individual and social life. As an educator and thinker, Balaban actively contributed to these transformations, emphasizing the role of education and social institutions in development. The study aims to analyze Balaban's understanding of the family, revealing its historical context and its importance for contemporary social structures.

The study employed qualitative research method. Balaban's writings were systematically examined, and his views on family were thematically analyzed. It highlighted the relationship between family, education, and social development, as well as his perspectives on gender roles and women's social participation.

The analysis revealed that Balaban's approach to the family exhibits a holistic approach that integrates individual, educational and social aspects. The findings reveal that Balaban views the family not merely as a biological unit but as an institution that shapes the individual's character, transmits social and cultural values, and plays a central role in the development of civilization. He emphasized that love, respect, and discipline are the fundamental dynamics in a healthy family, particularly emphasizing respect for parents.

According to Balaban, the family is the first and most effective environment for a child's personal development; however, education within the family alone is not sufficient. Cooperation must be established between the family, educational institutions, and the state for the child's comprehensive development and social integration.

Balaban particularly emphasized the importance of girls' education, arguing that it is decisive for social development. He stated that educated women can contribute to both family life and social development. Mothers play a central role in the child-rearing process, and Balaban emphasized that parenting and household management should be based on scientific foundations. In his view, housework and child rearing are not merely routine tasks; they are processes that can contribute to family and community health through conscious practices based on natural and social sciences.

Balaban advocated that women should not be limited to domestic and motherhood duties. He encouraged them to play an active role in social life by receiving vocational training and to become productive and independent in their own right. This approach demonstrates the importance Balaban placed on social modernization and gender equality in education. By establishing a connection between women's empowerment and the strengthening of the family and society, Balaban proposes a holistic model in which family, education, and social institutions function as a unified whole.

Ultimately, this study demonstrates that Balaban's understanding of the family integrates education, culture, and social dimensions, viewing the family as a central institution for both individual development and social progress. Balaban's emphasis on love, respect, and discipline, along with his views on girls' education and women's active role in social life, offers a progressive vision beyond his time. This understanding remains instructive in thinking about family dynamics, gender roles, and the relationship between education and society today. When considered within the context of modernization, Balaban's perspective demonstrates how strong family foundations, conscious parenting, and gender-inclusive educational practices can contribute to the development of a healthy and sustainable society.

Keywords: Mustafa Rahmi Balaban, Philosophy, Family, Education, Women,

GİRİŞ

Aile, insanlık tarihinin köklü kurumlarından biri olarak yalnızca toplumsal düzenin değil, aynı zamanda felsefenin, medeniyetin ve tefekkürün temel konularından biridir. Bireyin kimlik ve değer inşasında belirleyici bir rol üstlenen aile, aynı zamanda toplumun kültürel sürekliliğinin sağlanmasında ve medeniyetin kimlik oluşumunda rol oynar. Bu bakımdan, aile, felsefe ve medeniyet açısından ele alınması gereken bir konudur.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'e göre aile; "aynı evde birlikte yaşayan, en küçüğü çocuk, daha geniş anne, baba, çocuk, akraba ve yakınardan meydana gelen topluluk" olarak tanımlanır. Ayrıca sözlükte aile; "aynı soydan gelenlerin bütünü", "kan bağıyla ve evlenmeler yolu ile birbirine bağlı olanların meydana getirdiği topluluk", "eş, zevce" ve hatta "kan bağı yerine manevi bağ, amaç ve düşünce birliği bulunan kimselerin meydana getirdiği topluluk" olarak da ifade edilmektedir (Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 2010, s. 25). Bu tanımlar, aile kavramının biyolojik ve hukuki bağlarıyla sosyal, kültürel ve manevi boyutlarının bir arada olduğunu ve böylece çok yönlü bir kurum olarak şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla en genel tanımıyla, aile; bireylerin ortak amaçlar doğrultusunda bir araya geldiği, sevgi, dayanışma ve sorumluluk gibi değerleri paylaştığı, ekonomik, sosyal, kültürel ve manevi işlevleri olan çok yönlü bir kurumdur.

Bu kavramsal çerçeveden hareketle, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde yetişmiş olan Mustafa Rahmi Balaban'ın, aile anlayışı, hem dönemin modernleşme tartışmaları hem de geleneksel değerlerin yeniden yorumlanması açısından önem taşımaktadır. Literatürde, Balaban'ın aile kurumunu eğitim, ahlak ve kültür bağlamında bütüncül şekilde kavrayışını sistematik olarak inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, Balaban'ın aile anlayışını felsefi bağlamda inceleyerek, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle sosyolojik çözümlemeler ve pedagojik değerlendirmeler bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışmada, Balaban'ın aileyle ilişkin görüşleri, dönemin süreli yayınlarındaki yazıları ve ilgili ikincil kaynaklar, nitel araştırma yöntemi ile incelenmiştir. Veri toplama sürecinde, Balaban'ın Fikirler, Anadolu, İkdâm, Müslüman Sesi ve Düşünce dergisinde yer alan makaleleri taranmıştır. Metinler, aile kurumu etrafında şekillenen kavram ve argümanlar bağlamında sistematik bir şekilde analiz edilmiş ve temel kavramlar ile temalar belirlenmiştir. Araştırmada aile, kadın, eğitim ve devlet kavramları öne çıkmıştır. Öne çıkan temalar arasında aileyi inşa eden temel dinamikler, ailenin çocuk terbiyesi açısından önemi, kadının eğitici rolü yer almaktadır. Ayrıca aile ve eğitimin birbirini tamamlayan süreçler olarak ele alınması, bu süreçte devletin önemi ve ailenin toplumsal dönüşümdeki yeri de analiz edilmiştir. Çalışmanın güvenilirliği, birincil kaynaklar ve ikincil kaynakların birlikte kullanılmasıyla sağlanmış; bulguların bağlamsal temellere dayandırılmasına özen gösterilmiştir.

Mustafa Rahmi Balaban'ın aile hakkındaki düşüncelerini anlamak, onun döneminin entelektüel ve tarihsel bağlamından bağımsız değildir. Ancak Balaban'ı konu alan biyografik çalışmaların sınırlılığı, bu bağlamın gerektiği gibi kurulamamasına yol açmaktadır. Bu çalışma, Balaban'ın aile düşüncesine odaklanmaktadır. Ayrıca onun entelektüel birikimi ve eserlerine kısaca değinilerek, aile anlayışının tarihsel ve felsefi temelleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Mustafa Rahmi Balaban'ın Biyografisi

Mustafa Rahmi Balaban, 1888 yılında Bergama'nın Balaban köyünde doğdu. İlköğrenimini köy okulunda, ortaöğrenimini ise Bergama'da tamamladı. 8 yaşında Bergama'da yaşayan dedesinin yanına giderek Rüşdiye Mektebi'ne kaydoldu ve 1899 yılında mezun oldu (Gürkaynak, 1940, s. 5). Rüşdiye eğitimi sırasında kendi isteğiyle Fransızca dersleri aldı. Mezuniyetinin ardından Dikili'de Aşar memuru olarak göreve başladı (Mesut, 1954, s. 15). 1899-1904 yılları arasında Mülkiye Mektebi mezunu Altınovalı İbrahim Bey'den matematik dersi aldı. 1904 yılında İstanbul Muallim Mektebi'ne sınavla kabul edildi. Öğretmenleri arasında İzmirli İsmail Hakkı, Satı Bey, İhsan Şerif Bey, Harun Reşit Bey, Ali Nusret Bey, Suat Bey, Hamdullah Suphi gibi isimler yer aldı (Gürkaynak, 1940, s. 5; Balaban, 1948, s. 36).

İstanbul Muallim Mektebinden 1910 yılında mezun olan Mustafa Rahmi, terbiye öğretmeni olarak Üsküp Muallim mektebine tayin edildi. Üsküp'te 45 gün görev yaptıktan sonra Satı Bey'in tavsiyesiyle Adana Muallim Mektebi müdürlüğüne getirildi. 1913 yılında Maarif Nezareti tarafından Cenevre'ye pedagoji eğitimi ve talebe müfettişliği yapmak üzere gönderildi. 1913-1920 yılları arasında Avrupa'da yaşayan Mustafa Rahmi, Cenevre Üniversitesi'nin

Pedagoji Şubesi olan Jean Jacques Rousseau Terbiye Enstitüsü'nde pedagoji eğitimi aldı ve üniversitede felsefe derslerini takip etti. Pierre Bovet, Édouard Claparède, Adolphe Ferrière ve Théodore Flournoy'un öğrencisi oldu. Eğitiminin ardından, Pedagoji Laboratuvarı'nda Profesör Pierre Bovet ve Édouard Claparède'e asistanlık yaptı. 1920 yılında Avrupa'dan döndükten sonra altı ay boyunca İstanbul Muallim Mektebi'nde tarih öğretmeni İhsan Şerif Bey'in yerine vekâleten ders verdi. Cenevre'de bulunduğu dönemde İkdâm gazetesinde muhabir olarak görev yapan Mustafa Rahmi, yurda döndükten sonra gazetede çalışmaya devam etti (Gürkaynak, 1940, s. 5-6).

Mustafa Rahmi, 1923 yılında Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Bürosu'na üye olarak atanmış, 1924 yılında ise büronun başkanlık görevini üstlenmiştir. Aynı yıl, Ankara Kız Lisesi'ne çocuk eğitimi öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. Sonraki yıllarda İzmir Kız Lisesi, İzmir Erkek Lisesi, İzmir Kızılçullu Amerikan Koleji, İzmir Kız Muallim Mektebi ve İzmir Atatürk Lisesi'nde felsefe, sosyoloji, yurttaşlık bilgisi, öğretim yöntemleri ve Türk tarihi dersleri vermiştir. İzmir Kız Muallim Mektebi (Şahin, 2005, s. 13-14) ve Eğitim Enstitüsü'nde müdürlük yapmıştır (Mesut, 1954, s. 15).

1923 yılında Birinci Heyet-i İlmiye (Tanır ve Aslan, 2019, s. 254), 1929'da Cenevre Beynelmilel Terbiye Kongresi (Milli Eğitim Bakanlığı Talim Ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 1929), 1932'de Nice Yeni Terbiye Kongresi (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-57-5), 1939'daki Birinci Maarif Şurası ve 1946'daki Üçüncü Maarif Şurası'na katıldı (Birinci Maarif Şurası Çalışma Programı, 1939, s. XVIII; Üçüncü Milli Eğitim Şurası Çalışma Programları, 1990, s. XXIII). Pierre Bovet ve Adolphe Ferrière gibi pedagoji düşünürlerinin İzmir ve çevresinde konferans vermelerine katkı sağladı ve bu konferanslarda tercümanlık yaptı (Şahin, 2005, s. 16). Mustafa Rahmi, milli eğitim politikalarının şekillenmesine katkıda bulunmuş ve Türk eğitim sisteminin çağdaşlaşmasında rol oynamıştır.

1932-1946 yıllarında İzmir Halkevi'nde görev almış, 1943-1945 yılları arasında Halkevi'nin başkanlık görevini üstlenmiştir. Halkevinin Köycülük Şubesi'nde çalışmalar yürütmüştür. "Türk Felsefe Tarihi", "Halkçılık" ve "Türk Gençliğinin Hayat Gayesi Ne Olmalıdır?" başlıklarıyla konferanslar vermiştir. Köy gezilerine katılarak kırsal kalkınma çalışmalarına destek vermiştir. Köylülerin Türk inkılabı, eğitim, sağlık, temizlik ve ekonomi gibi konularda bilinçlenmesi için çaba sarf etmiştir. Bu çabaların somut örneği olarak, köylülerin hayatları ve yaptığı işleri konu edinen röportaj türünde broşürler yayımlanmıştır. Bu broşürlerin bir kısmı Mustafa Rahmi tarafından hazırlanmıştır (Akyol, 2008, ss. 63-64, 92-93, 121-122).

Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Almanca bilen Mustafa Rahmi, pedagoji, psikoloji, felsefe, ahlak, Türk dili, çocuk edebiyatı, medeniyet, kültür tarihi konularına ilgi duymuş ve eserler vermiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: Küçük Felsefe Tarihi, Ruhiyata Medhal, Filozoflarla Birer Saat, Tarih Boyunca Ahlak, Son Asrın İlim Ve Fen Adamlarına Göre İlim, Ahlak, İman. Ayrıca John Dewey'in Çocuk ve Mektep, Alfred Fouillée'nin Kadın Erkek Irkları Ruhiyatı, M. Baha Arıkan ile birlikte Edouard Claparède'in Fonksiyonel Terbiye ve d'Ohsson'un Moğol Tarihi (Ertan, 1992, s. 1) ve Fenelon'un Kızların Terbiyesi adlı eserlerini Türkçeye kazandırmıştır (Gürkaynak, 1940, s. 6). Ruhiyata Medhal ve Ahlak adlı eserleri ders kitabı olarak yayımlanmış (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 49-253-145); Terbiyevi Ruhiyat adlı eseri ise yayımlandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ve Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 49-253-84).

Mustafa Rahmi, telif ve tercüme eserlerinin yanı sıra çeşitli gazete ve dergilerde yazarlık ve yöneticilik yapmıştır. İkdâm, Yıldız, Hâkimiyet-i Milliye, Anadolu, Fikirler, Terbiye, Müslüman Sesi, Yeni Asır ve Ahenk'te yazıları yayımlanan Mustafa Rahmi, Yıldız Dergisi'nde başyazarlık ve sorumlu müdürlük, Fikirler Dergisi'nde sorumlu müdürlük, Anadolu Gazetesi'nde ise başyazarlık görevlerini üstlenmiştir (Şahin, 2005, s. 84).

Emekli olmaya yakın sağlığı bozulan Mustafa Rahmi, 1953'te yaş haddinden emekliye ayrıldı. Emekli olduktan kısa bir süre sonra kalp krizi geçirdi ve 18 Temmuz 1953 tarihinde vefat etti. İzmir'deki Kokluca Mezarlığı'na defnedildi (Şahin, 2005, s. 17).

Balaban, Cumhuriyet dönemi Türk düşüncesinde kendine özgü bir yer edinmiş bir eğitimci ve düşünürümüzdür. Aldığı çok yönlü eğitim ve bildiği diller sayesinde evrensel ölçekte bir medeniyet ve toplum felsefesi diyebileceğimiz bir tefekkür ortaya koymuştur. Onun insan, aile, toplum, devlet, millet ve insanlık kavramları etrafında şekillenen sosyal felsefesi, bugün için de anlamlı ve değerli bir külliyat ortaya koymaktadır. Aile, Balaban

düşüncesinde özel bir yer işgal etmektedir. İnsanoğlunun yetişmesi ve yetkinleşmesi mutlaka belirli bir himaye ve değerler düzenini gerektirmekte ve insan hem millî hem de evrensel değerlerle kendi varoluşunu gerçekleştirmektedir. Bunun farkında olarak Balaban, eğitim ve aile hayatının birbirini desteklemesi gerektiğini tespit ederek aileyi eğitimin merkezine yerleştirir. Çalışmamızda Balaban'ın örnek şahsiyeti ve eğitimci yönünün onun aile düşüncesine yansımaları ele alınmaktadır.

2. Aile Ve Eğitim: Çocuk Gelişimi İçin İşbirliği

Mustafa Rahmi'nin aile anlayışı, eğitimin temelini ailede atılması gerektiği fikrine dayanır. Aile, eğitimin ilk ve en önemli aşamasıdır. Bu aşama çocuğun hayatında sonraki eğitim sürecini şekillendirecek temeli oluşturur.

“Liseler de ilk mekteplerle ve bunlar da aileler ile, içtimai mühit ile alakalıdır. Bir kül teşkil eden terbiye işinin sonu üniversite, önü anneler ve ana mektepleridir. Terbiye nokta-i nazarından ana mektepleri ve anneler üniversiteden daha mühimdir. Genç kızları terbiye işine iyi hazırlamak suretiyle her evi bir mektep haline getirebilmeli ve her yerde ana mektepleri açabilmelidir. Ana kucağı, ana mektebi, ilk mektep, lise, üniversite hep birbirine bağlıdır” (Balaban, 1933, s. 2). Bu pasajdan anlaşılacağı üzere, Balaban aileyi ve özellikle anneyi eğitim sürecinin temel taşı olarak görür. Eğitim zincirinin başlangıcını “ana kucağı” ve “ana mektepleri”ne yerleştirir. Bu bağlamda, Balaban'a göre, erken yaşta verilen terbiye çocuğun kişilik ve karakter gelişiminde önemli bir rol oynar. Bu yaklaşım, eğitim sürecinin birbirine bağlı ve bütünlüklü olduğunu vurgular; her aşama bir öncekine dayanır ve sonraki aşamaları destekler. Balaban'ın anlayışında aile, çocuğun eğitim zincirinin ilk halkası olarak merkezi bir eğitim kurumudur.

Mustafa Rahmi'ye göre, aile, çocuğun yetiştiği bir ortam olmanın ötesinde, toplumsal gelişimin temelidir. Ebeveynler, çocuklarının eğitim sürecine aktif bir şekilde katılmalıdır. Çocuklarının fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini desteklemek için sağlıkları, fikrî gelişimleri, ahlaki değerleri, oyunları ve arkadaşlık ilişkileriyle ilgilenmeleri gerekmektedir. Bu aktif katılım, çocuklara iş sevgisini aşılama, birlikte çalışmayı öğretmek gibi toplum hayatını inşa eden değerlerin kazandırılması için de önemlidir. Mustafa Rahmi, “çocuklarımız için yaşamak ne demektir? Evde anne baba çocukların sıhhatleriyle, fikrî inkişaflarıyla, ahlaklarıyla, oyunları, arkadaşlarıyla, okudukları kitaplarla pek yakından alakadar olmaktır. Çocuklara işi sevdirmek, beraber çalışmayı öğretmektir” (Balaban, 1938, s. 1) sözleriyle, ailenin çocuklarının fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimine olan katkısını vurgular. Aile bireylerinin bu süreçte aktif rol alması, çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve ahlaki gelişimlerini destekleyen uygun koşulları oluşturur. Böylece aile, çocuğun bireysel ve toplumsal gelişimini yönlendiren önemli kurumlardan biri haline gelir.

Çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişimini devam ettirebilmesi için aile tek başına yeterli değildir. Bu sürecin başarılı bir şekilde ilerlemesinde devletin de önemli bir rolü vardır. Aile, çocuğun zihinsel, ahlaki ve fiziksel gelişimini desteklerken, devlet bu sürecin etkili bir şekilde ilerleyebilmesi için gerekli altyapıyı sağlar. Okulların en iyi şartlarda hazırlanması ve çocukların gelişimlerine katkı sunacak sosyal alanların oluşturulması, devletin sorumluluğudur. Mustafa Rahmi, “devlet, en iyi şartlarla okullar hazırlamaktır. Şehir çocuklara oyun meydanları açmaktır” (Balaban, 1938, s. 1) sözleriyle, devletin eğitim ve çocuk gelişimi konusundaki sorumluluğunu vurgular. Balaban, aile, okul ve devletin birlikte hareket etmesi gerektiğini ve devletin bu süreci toplumsal düzeyde desteklemesi gerektiğini savunur. Ona göre eğitim, yalnızca aile ve öğretmenin bireysel katkısıyla sınırlı kalmayan, devletin kurumsal desteğiyle düzenlenen çok boyutlu bir süreçtir. Bu yaklaşım, Cumhuriyet'in erken dönem eğitim politikalarıyla uyumlu olarak, eğitimin hem bireysel gelişimi hem de toplumsal düzeni gözetken ortak bir sorumluluk olduğunu ortaya koymaktadır.

Devletin sağladığı kurumsal destek, aile ve okulun birlikte hareket etmesini sağlar; bu işbirliği çocuğun gelişimi açısından önemlidir. Okul, aile ve devlet işbirliğini somutlaştıran bir kurumdur. Balaban'a göre, aile ve okul, çocukla doğrudan ilgilendikleri için çocuğun gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve birbirini tamamlayan roller üstlenir. Okul ve ailenin birlikte çalışması, çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki boyutlarıyla gelişimini destekler; bu işbirliğinin sağlanmasında öğretmenin tutum ve davranışları etkili olur. Çocuk ile öğretmen arasındaki bağ, babasıyla olan ilişkisine paralel bir şekilde şekillenir ve bu bağ, aile ile öğretmen arasında sağlıklı bir işbirliğine zemin hazırlar.

“Aile ile mektep arasında ikisi de çocuk ile uğraşmaları sebebiyle esaslı temas noktaları vardır. Ebeveyn mütehasıs

değildir. Fakat muallimden daha ziyade rüçhan noktaları vardır. Çocuğun, muallimi hakkındaki hisleri, babasına karşı olan hisleri gibidir. Eğer muallim, mütehasıs olduğuna güvenerek, çocuk üzerine ailenin vilâyet ve nüfuzunu tanımamazlığa, tecâhüle kalkarsa pek hatalı bir iş yapmış olur” (Balaban, 1930, s. 5). Balaban’ın bu değerlendirmesi, aile ile okul arasındaki ilişkinin hiyerarşi ilişkisi olarak değil, karşılıklı tamamlayıcılık temelinde anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Ona göre, çocukla kurdukları bağ bakımından ebeveynler, öğretmenden daha güçlü bir konuma sahiptir. Bu nedenle öğretmen, ebeveynlerin otoritesini göz ardı etmeden, onlarla uyumlu bir eğitim süreci yürütmelidir. Balaban’ın bu yaklaşımı, eğitimi yalnızca teknik bilgi aktarımı olarak değil, aynı zamanda sevgi, otorite ve aidiyet duygularının bütünleştiği bir süreç olarak ele aldığını göstermektedir. Bu anlayışı erken Cumhuriyet döneminde aile kurumunun toplumsal dönüşüm içindeki rolünü dışlamadan, okulun işlevini aileyle birlikte düşünme çabasını yansıtmaktadır.

Bu nedenle, öğretmen ailenin çocuk üzerindeki etkisini ve çocuğun babasıyla kurduğu iletişimi göz ardı etmeden eğitim vermelidir. Bu bağlamda, izlenmesi gereken yaklaşım şudur: “Çocuğun, tabii hürmetini kazanmış olan ebeveyn, bunu itimat ettikleri mütehasısa devretmelidirler. Muallim, devrolunan bu hürmetten ve elde ettiği ihtisastan istifade ederek, ailenin başladığı terbiye[ye] devam eder” (Balaban, 1930, s. 5).

Bu düşünceler doğrultusunda, aile ile okul arasındaki işbirliğini teşvik edecek etkinliklerin düzenlenmesi önem taşır. Bu etkinlikler arasında öğretmen ve ebeveynlerin bir araya gelerek aile ve okulu ilgilendiren konularda görüşme yapmaları, öğretmenin aileyle doğrudan iletişim kurmak amacıyla ev ziyaretleri gerçekleştirmesi, aile ve öğretmenlerden oluşan cemiyetin kurulması, okulda seminerlerin düzenlenmesi ve gazetelerde okul aile işbirliğini güçlendirecek yazıların yayımlanması yer alır. Bu etkinlikler vasıtasıyla öğretmen, ailelere çocuklarının gelişimi hakkında bilgi vererek, onları sürece dahil eder. Öğretmen, çocuğun kişisel özellikleri ve yaşadığı ortam hakkında bilgi edinir, bu doğrultuda aileye rehberlik eder ve çocuğun eğitimini destekleyecek uygun yaklaşımı belirler (Balaban, 1930, ss. 6-9). Balaban’ın bu önerileri, 1930’lu yıllarda kurulan Halkevleri ve okul- aile birliklerinin uygulamalarıyla paralellik göstermektedir.

3. Ailenin Temel Dinamikleri

Mustafa Rahmi, aile içindeki ilişkileri bir arada tutan ve toplumsal düzeni sağlamlaştıran temel duygunun sevgi olduğunu düşünür. Ona göre sevgi sadece insani bir duygu değil, manevi bir temele dayanır. Sevgi, Allah’a duyulan sevgi ve saygıyla beslenir. Bu bağ zayıfladığında, aile ve toplum içindeki sevgi de yok olur. Sevgi olmadan, aile içindeki ilişkiler bozulur ve bu da toplumsal düzeni zayıflatır. Aile içinde sevgiyi canlı tutmak, insani ve manevi değerleri korumak anlamına gelir. “Ailevi, içtimai, milli, beynelmilel düzenin temeli sevgidir. Sevgisiz bir dünya, bir çölden ibarettir. Eğer birçok evlerin hayatı bugün çöl gibi kurak ve çorak ise, cehenneme döndüyse derin sebebi öyle insanların kalplerinde Allah sevgi ve saygısının sönmek derecesine gelmiş olmasıdır. Üfleyelim, bu kutlu ateşi alevlendirelim” (Balaban, 1950a, ss. 13-14).

Balaban’a göre aile hayatında huzur ve düzeni sağlayan sevgi ve saygıdır. Bu iki duygu birbirini tamamlar ve anne babaya duyulan saygı, hem bireysel hem de toplumsal bir sorumluluktur. Ona göre sevgi ve saygı aynı zamanda dini bir emirdir, semavi dinlerin öğretilerinde önemli bir yer tutar.

“Sevgi ve saygıların en azizi, ana baba sevgi ve saygısıdır. Evi cennet yapan bu saygıdır. Cehennem yapan da bunun sönmesidir. Baba ocağını, cennet ve cehennem yapmak senin elindedir. Sen cennet yapanların yolundan git. Türk tarihinin yolu budur. Yüce Tanrının emri de budur. Ana babaya karşı ne kafa tut; ne öfkelen. Ne de onlarınkinden üst bir sesle konuş. Daima güler yüzlü ol. Öğütlerini dinle. Onların en büyük dileği seni en yüce en iyi görmektir. Dünyanın böyle karışık devresinde, ana babaya karşı, Türk tarihinin asaletini, daima iyi muamele etmek ile göster. Görüyoruz ki üç dinin en esaslı emirlerinden biri ana babaya hürmettir. Bu hürmet onlara candan sevgi, itaat, yardım, hastalıklarında bakmak, hatalarını bile hoş görmek; Allah’ın emirlerine zıt olmayan emirlerini mırıldanmadan yapmak demektir” (Balaban, 1950a, ss. 14-15). Bu anlayış, aile içindeki ilişkilerin sağlıklı biçimde gelişmesi ve toplumda birliğin güçlenmesini sağlar.

Balaban, düzenin ve istikrarın korunması için sevgi ve saygının yanı sıra disiplinin gerekli olduğunu düşünür. Disiplin, çocuğun ruhen ve bedenen sağlıklı yetişmesi, sorumluluk bilinci kazanması ve gelecekte topluma faydalı bireyler olarak katılması için önemlidir. Ona göre: “Disiplin meselesi, terbiyede en başta geldiği halde, bugün hemen bütün dünyada en ziyade, disiplin azlığından şikayet edilmektedir. Büyük neslin, genç nesle en büyük

borçlarından biri disiplinli yaşamak ve disiplinli yaşatmaktır” (Balaban, 1941, ss. 1-2). Bu ifade, büyük neslin genç nesle örnek olarak disiplinli bir biçimde yetiştirme sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini gösterir. Yani disiplin, nesiller arasında aktarılması ve sürdürülmesi gereken yükümlülüktür.

Balaban’ın yaklaşımına göre disiplin, bireyin yalnızca düzene uyması değil, yüce amaca bağlanmasını sağlayan bir ilke gibi düşünülebilir. Bu ilke, bireyin iradesini ve emeğini yüksek ideallere yöneltilir; değerlerin varlığını sürdürmesini sağlar. Balaban, disiplinin yalnızca bireysel gelişim için değil, toplumsal ilerleme açısından da önemli olduğunu vurgular. “Nizam ve intizam, iş hakkı, büyük işlere kuvvetimizle sarılma, büyük mefkûreleri tahakkuk ettirmeye uğraşmanın ilk kaynağı disiplinli hayattır. Disiplin olmayan yerde kıymetlerin hepsi sıfıra düşer. Şahsı da, cemiyeti de yükselten en büyük kuvvet, disiplindir” (Balaban, 1941, s. 2). Ayrıca Balaban, disiplinin yalnızca çocukların bir erdemi olmadığını düşünür. Ona göre, yetişkinler çocuğun disiplin kazanması sürecinde sorumluluk almalıdır. Bu yaklaşım, yetişkinlerin de disiplinli olmalarını gerektirir. “Analar, babalar, öğretmenler; bir çocuktan herhangi bir disiplinsizlik görünce bütün kuvvetleriyle onu düzeltmeye uğraşmazlarsa baş ödevlerini yapmamış sayılırlar” (Balaban, 1941, ss. 1-2). Bu ifadelerden hareketle, disiplin yalnızca bir kural ya da alışkanlık değil, bireyin kendi varlığını aşarak daha büyük ideallere yönelmesini sağlayan, değerlerin gerçekleşmesini temin eden ve yetişkinlerin de sorumluluk üstlenmesini gerektiren bir ilkedir. Böylece Balaban’ın düşüncesinde disiplin, birey ve toplum arasındaki bağın ahlaki zemini ve yüksek ideallerin gerçekleşmesinin koşuludur.

4. Ailede Annenin Rolü Ve Kızların Eğitimi

Mustafa Rahmi’nin aile anlayışı, eğitimi merkeze alan, eğitimde annenin rolünü vurgulayan ve toplumun eğitim yoluyla dönüşebileceğini savunan bir düşünceye dayanır. Ona göre, çocuğun eğitim süreci ailede başlar ve bu sürecin en önemli figürü annelerdir. “bir kül teşkil eden terbiye işinin sonu üniversite, önü anneler ve ana mektepleridir. Terbiye nokta-i nazarından ana mektepleri ve anneler üniversiteden daha mühimdir” (Balaban, 1933, s. 2). Çünkü ona göre anne, çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra duygusal ve psikolojik gelişiminde de etkilidir. Anne ve çocuk arasında kurulan bağ, çocuğun hayatında derin izler bırakır, bu çocuğun şahsiyetinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar.

“Çocuğun gıdasını, konforunu, rahatını temin eden annedir. Çocuklukta birbiri ardı sıra olan tatmin edilme, haz, duygu ve heyecanlar, anne ile kaynaşır. Çocuk biraz büyüyünce, dünyada yalnız gıdada, uyku ve beden konforu gibi şeylerle değil, şahsi münasebetler ve kanunlarla da karşı karşıya geliyor. Şimdi artık o, içindeki hayvanlığın üstüne şahlanarak, insanın şahsiyet tohumunu filizlendirmek zorundadır. Anne, bu devrede de pek önemlidir. Hasılı çocuğun şöyle veya böyle oluşunda annesindeki falan şeye duygu ve heyecanın çok tesiri vardır” (Balaban, 1950b, s. 2). Buna göre Balaban, anneyi çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılamasının ötesinde, duygusal ve psikolojik gelişiminde etkili olan kişi olarak görür. Anne ve çocuk arasında kurulan ilişki, çocuğun şahsiyetinin oluşumunu etkiler. Balaban, aileyi biyolojik bir yapı olarak değil, etik ve psikolojik boyutları olan bir kurum olarak önemser.

Şahsiyetin gelişmesinde, anne ve babanın çocuğa yönelik tutum ve davranışları önemlidir. Ebeveynlerin tutum ve davranışları birbirini tamamlar ama çocuk üzerinde farklı etki bırakır. Doğumdan itibaren çocuğun yanında bulunan anne, çocuğun üzerinde daha güçlü bir etkiye sahiptir. Babanın, şahsiyetin gelişimde dolaylı bir etkisi vardır. Ebeveynlerin etkisi, sevgi, sadakat, korku ve tereddüt gibi duygular üzerinden şekillenir.

“Şahsiyetin teşekkülünde ana duygusu önemlidir. Çünkü ana, ilk günden itibaren, çocuğun en yakınıdır. Baba böyle değildir. Bununla beraber aynı derece tesirli baba duygusu olabilir. Şüphesiz ki çocuk anneden ziyade babadan korkar. Ama bu babanın bir nevi psikolojik terörcü olmasını icab ettirmez. Çocuğu çok korkutan anneden de korku saptaması-fixationu kalabilir. Başka birçok duygular dahi çocukta böyle teşekkül eder gider. Fakat en müessirleri ana babadan gelme duygulardır. Ekseriya babanın sevgi ve sadakat, annenin tereddüt ve korku olarak gelir” (Balaban, 1950b, s. 2). Buna göre, Balaban, annelerin çocukların duygusal ve psikolojik gelişiminde doğrudan etkili olduğunu vurgular. Babaların etkisi daha dolaylıdır ve genellikle sevgi ve sadakat üzerinden ortaya çıkar. Bu ayırım, Balaban’ın aile anlayışında annenin eğitimdeki merkezi rolünü ve ailedeki etik ve psikolojik boyutları öne çıkarır.

Bu duygular zamanla çocuğun ruhunda çatışmalar yaratabilir ve ruhi dengesini bozulmasına neden olabilir. Anne ve baba arasındaki geçimsizlik de çocuğun güven duygusunu zedeler. Çocukluk döneminde şekillenen duygular, ilerleyen yıllarda çocuğun tutumlarını, davranışlarını ve ilişkilerini etkiler.

“Çocuklukta teşekkül eden duygular, büyüyünce ferdin gerek kendi hayatına gerek mensup olduğu cemiyet hayatına çok derin tesirler yapabiliyor. Duygu ve heyecan, her bakımdan hayati bir meseledir. Çocukta bilgidan çok önce, sevmek, nefret ve korku uyanır ve hayatının sonuna kadar bütün hal ve hareketlerinde bu ilk heyecanların tesiri altında kalır. Fakat sevgi ve aşk kuvvetli ise hepsi buna ram olur” (Balaban, 1950b, s. 3). Bu bağlamda, Balaban, çocuklukta oluşan duyguların çocuğun hem duygusal hem de psikolojik gelişimini etkilediğini vurgular. Anne ve baba tutumları, özellikle anne ile kurulan yakın ilişki, çocuğun güven ve sevgi duygusunu şekillendirir. Bu durum, çocukları eğitim ve şahsiyet gelişiminde aile ortamının önemini gösterir. Duyguların sağlam temellere dayanması, ileride bireyin hem kendi hayatına hem de toplumsal yaşama uyumunu doğrudan etkiler.

Mustafa Rahmi, anneleri milletin geleceğini şekillendiren terbiyeciler olarak görür. Ona göre anne, sadece çocuğun şahsiyet gelişimini değil, aynı zamanda toplumsal ilerlemeyi de etkiler. “Terbiyecilerin en başında analar gelir. Bir yurdun, yeryüzünde en üst olabilmesi, her şeyden önce terbiyeye bağlı ise; bunun da en başında analar gelir. Analar, gerçekten terbiyeci ana ise, onların bastıkları toprak, yurt; cennet olur. Yurdu cennet; beşeri insan yapacak kudret, analarda ve terbiyecilerdedir” (Balaban, 1935, s. 1).

Anneyle başlayan eğitim çocuğun şahsiyetini şekillendirirken, bu şahsiyet gelişimi toplumun kültürel ve ahlaki yapısını etkiler. Çocuğun gelişim süreci ailede başlar ve bu süreçte annenin rolü belirleyici bir faktördür. Bu bağlamda, geleceğin anneleri olacak genç kızların eğitimi, toplumun ilerlemesi açısından önem taşır. Mustafa Rahmi, genç kızların ahlaki ve zihinsel açıdan kendilerini geliştirmelerinin, toplumsal yozlaşmayı önleyerek milletin ilerlemesine katkı sağlayacağını vurgular. O, şu sözleriyle kızların eğitim yoluyla toplumsal ilerlemenin öncüsü olmaları gerektiğini belirtir:

“Türkiye’nin güzel kızları artık uyanın, sizin vazifeniz ağır. Koşunuz dünyanın her tarafına koşunuz. 20. asırda annelik için, kadınlık için insaniyet için ne lazım ise öğreniniz. Biz ahlaken derece düşmüş millet değiliz. Eğer aklımızı başımıza toplayabilirsek, gittikçe aramızda başlayan ahlaksızlıkların ardı çabuk alınır. Bunu yapacak, Türkiye’ye yeni bir hayat üfleyecek yalnız ve yalnız Türkiye’nin siz genç kızlarıdır. İffet ve irfan kızların elinde bir meşale olduktan sonra, o millet için yükselme yolları açıktır” (Balaban, 1914, 1915, akt. Şahin, 2005, s. 60). Bu sözler, Balaban’ın kızların eğitiminin sadece bireysel gelişim için değil, Türk milletinin ilerlemesi için temel bir dayanak olarak gördüğünü gösterir. Annelerin ve genç kızların eğitimi, hem çocukların şahsiyetini şekillendiren hem de toplumsal ilerlemeyi destekleyen bir süreçtir.

Mustafa Rahmi, kızların eğitiminin anne kucağından başlayarak, disiplinli ve bütüncül bir yaklaşımla şekillendirilmesi gerektiğini savunur. Başarılı bir eğitimin temellerinin anne tarafından atılacağına inanır. Eğitim süreci okul ve çevre gibi dışsal faktörlerle desteklenmelidir. Ailede başlayan eğitim hem bireysel gelişim hem de toplumun refahı ve ilerlemesi için önemli bir adımdır. Anne kucağında verilen eğitimin önemi büyüktür; bu eğitim ihmal edilirse, ilerleyen yıllarda verilecek eğitimin etkisi azalacaktır.

“Kızların terbiyesi meselesi pek mühim bir mesele-i içtimaiyedir. Çünkü sabavetin, ailenin ve milletin esbab-ı saadeti büyük mikyasda kadınların elindedir. Milletin en müesser ve en derin terbiye, ana kucağında alınır. Bu sebeble her ana kucağı bir terbiye ocağıdır. Sonra mektep ve muhit o esas terbiyeyi tezyid eyler. Terbiye, devrelere göredir. Ana kucağında verilmesi icab eden terbiye, verilmeden geçilirse hayatın safahat-ı müstakbelesinde verilebilmesi artık kabil olamaz” (Balaban, 1920a, s. 3). Balaban, aile, anne, eğitim ve millî saadet arasında neden sonuç ilişkisi kurar. Onun düşüncesinde toplumsal mutluluğun ve millî kimliğin temellerinin ailede atıldığı fikri yer alır. Anne, yalnızca çocuk yetiştiren bir figür değil, kültürel değerleri içselleştirip sonraki kuşaklara aktararak milletin geleceğini şekillendirir.

Kızların eğitiminin toplumu ilgilendiren önemli bir konu olduğunu savunan Mustafa Rahmi, kızların hayatta başarılı olabilmeleri için gerekli olan eğitimin sağlam bir temele dayanması gerektiğini düşünür. O, “kendilerine ve hayat-ı içtimaiyeye hayırlı olmaları için kızları nasıl yetiştirelim?” (Balaban, 1920a, s. 3) sorusunu sorarak, kızların kendilerine ve topluma faydalı bireyler olarak yetiştirilmesi gerektiğini ifade eder.

Bireysel ve toplumsal fayda, her bireyin kişisel ve toplumsal görevlerini eksiksiz yerine getirmesiyle mümkündür. Kız çocuklarının eğitimi, onların gelecekte üstlenecekleri şahsi ve toplumsal sorumluluklara uygun şekilde planlanmalıdır. Mustafa Rahmi, kızların temel görevlerinin ev idaresi ve çocuk yetiştirme olduğunu savunur. Eğitim programlarının bu iki esas etrafında şekillendirilmesi gerektiğini belirtir. Kız çocuklarının eğitimi, onların bireysel gelişimini desteklemekle birlikte, toplumun düzeni ve mutluluğu için de gereklidir. Dolayısıyla eğitim, kızları gelecekteki ailevi ve toplumsal rollerine hazırlayacak beceri ve değerler üzerine inşa edilmelidir.

“Gerek şahsın, gerek hayat-ı içtimaiyenin saadeti; efradının, şahsi ve içtimai vazifelerini eda edebilmeleriyle hakaik-i bedîhiyedendir. Bu hakikat-ı bedîhiye esas alınınca, kızları, müstakbel vezaif-i şahsiye ve içtimaiyelerini eda edebilecek surette yetiştirmek lazım olduğu, kendiliğinden meydana çıkar. Kızların müstakbel vezaif-i şahsiye ve içtimaiyeleri ise: ev idaresi ile çocuk besleyip büyütmektir. Kızların terbiye ve talimi için yapılacak program, daima bu iki esas etrafında toplanmalıdır. Nüve bunlar olmalıdır” (Balaban, 1920a, s. 3). Balaban bu ifadeleriyle, kız çocuklarının eğitiminin hem onların bireysel gelişimini desteklemesi hem de toplumun düzeni ve mutluluğuna hizmet etmesi gerektiğini gösterir. Ona göre, ev idaresi ve çocuk yetiştirme, kızların temel görevleridir. Eğitim programları bu görevler çerçevesinde yapılandırılmalıdır. Böylece eğitim, bireysel ve toplumsal sorumlulukları birbirine bağlar ve kızların hem kişisel rollerini hem de toplumsal görevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmelerini sağlar.

Bu doğrultuda Mustafa Rahmi, kız çocuklarının doğal eğilimlerinin dikkate alınarak yetiştirilmesi gerektiğini savunur. Ev işleri ve çocuk yetiştirme konularında kadınlarda doğuştan gelen bir yatkınlık vardır ve bu eğilimlerin bastırılması bireysel olduğu kadar toplumsal açıdan da sakıncalıdır. Annelerin, kızlarının eğilimlerini geliştirecek faaliyetlerden uzak tutması, onların hayatın temel gerekliliklerine karşı becerisiz ve hazırlıksız büyümelerine yol açmaktadır. Onun cümleleriyle:

“Evin intizam ve saadeti temin etmek, çocukları fen dairesinde büyütmek pek nazik işlerdir. Bu nazik işlere kadınlarda derin bir temayül-i tabîi vardır. Şu kadar ki bu babdaki temayül-i tabîileri tağyir edilmemiş olması şarttır. Kızların bu temayül-i tabîisi istikametini tebdil veya onların meyl-i tabîiyelerini, faaliyette bulundurmuyarak, gözlenmek ile kızları müstakbel vezaif-i şahsiye ve içtimaiyelerine hazırlamaya yardım etmek şöyle dursun, bilakis mani oluyor” (Balaban, 1920b, s. 3).

Mustafa Rahmi, özellikle annelerin “kızım hanım olsun” düşüncesiyle hareket etmelerinin, kız çocuklarının doğal eğilimlerini körelttiğini vurgular. Kız çocukları mutfığa girerek yemek yapmayı öğrenmek veya evi temizlemek istediklerinde anneleri tarafından bu işlerden uzak tutulmaları, gelecekte üstlenecekleri ailevi sorumluluklara hazırlanmalarını engellemektedir:

“Kızların temayül-i tabîisini nasıl değiştiriyoruz? Meyl-i tabîileri dâhilinde olmayan şeyleri yaptırmaya uğraşmak ile. Kızların meyl-i tabîini tağyir eden en mühim sebeplerinden biri de annelerin kızım hanım olsun fikridir. Kız, meyl-i tabîisi ile matbaha girerek yemek pişirmeyi öğrenmek istese veya evi temizlemeye kalksa annesi bağırır: bırak kızım, ellerin bozulur, yorulursun. Kızcağız böylelikle kötürüm bir hayata mahkûmdur. Günleri can sıkıntısı veya malayani güzellikler ile geçer” (Balaban, 1920b, s. 3). Balaban, kız çocuklarının doğal eğilimlerinin bastırılmasının hem bireysel gelişimlerini hem de gelecekte üstlenecekleri ailevi sorumluluklarını yerine getirme yetilerini olumsuz etkilediğini gösterir. Ayrıca, aile içi eğitimin bu eğilimleri gözetenek planlanmasının önemini ortaya koyar.

Orta halli ve zengin ailelerde bu durum daha belirgin olup, anneler iyi niyetle kızlarını koruduklarını sanırken aslında onları beceriksiz ve edilgen hale getirmektedirler. Mustafa Rahmi, annelerin bu tutum ve davranışını eleştirir. Bunun yalnızca bireysel eksiklikler yaratmakla kalmayıp, toplumsal düzenin temel direği olan aile yapısını da zayıflattığını düşünür. Fakir ailelerde ise kız çocukları ev işlerinde çalışmak zorunda olduklarından doğal yetenekleri belli ölçüde korunmaktadır. Bu ailelerin, kız çocuklarının eğitimi ve gelişimi konusunda bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

“Orta halli ve zengin anneler, iyilik yapıyoruz zannıyla kızlarını beceriksiz ve kötürüm yapmakta ve saadet-i içtimaiyenin esaslarını yıkmaktadırlar. Böyle anneler, kızlarına bittabi gayr-i müdrik olarak en büyük fenalığı yapmaktadır. Bu valideler muhtaç-ı tenvidir. Bereket versinki fakir sınıf böyle değil. Bunlar ev işlerinde çalıştırmak mecburiyetinde olduklarından istidad-ı tabîileri tenmiye edilmiyorsa da hiç olmazsa söndürülüyor. Ne

çareki bu sınıfta tenevvür fikri pek noksan veya hiç” (Balaban, 1920b, s. 3). Balaban, annelerin korumacı tutumlarının hem kız çocuklarının bireysel yetilerini hem de toplumsal düzeni zayıflattığını vurgular. Maddi imkanları sınırlı ailelerde zorunlu ev işleri becerileri canlı tutsa da, eğitim eksikliğinin bu aileler için hâlâ önemli bir sorun olduğunu düşünür.

Kadınların ev idaresindeki rolü, sadece bir günlük rutin değil, toplumun medeniyet seviyesini yükselten ve bilimsel bilgiyle desteklenmesi gereken önemli bir faaliyettir. Ev idaresi, fizik, kimya, botanik, zooloji ve çocuk eğitimi gibi disiplinlerle birleşir. Gelişmiş memleketlerde bu konularda kitaplar yazıldığını ve kız okullarında okutulduğunu ifade eden Mustafa Rahmi, ev idaresinin bilimsel temellere dayalı bilgi birikimiyle yapılması gerektiğini savunur. Ona göre, bir milletin ev içindeki düzeni, o milletin medeniyet seviyesinin bir göstergesidir. Kadınların ev işlerini bilimsel bilgiyle yerine getirmeleri, evdeki düzeni sağlar, toplumun ve medeniyetin gelişmesine katkıda bulunur.

“Kadınların ev idaresi vazifesini kolay zan etmeyelim. En müsbet ilimler burada tatbik-i surette birleşmiş demektir. Müterakki memleketlerde ev idaresine ait fizik, ev idaresine ait kimya, nebatat, hayvanat, hikmet-i bedayi, terbiye-i etfal, ilh. kitapları yazılmış olup kız mekteplerinde, ilimlerin nazariyat-ı umumiyesi yerine, bunlar okutulmaktadır. Bir milletin evlerinde matbah ne kadar sıhhi ise, alekser medeniyette de o millet o kadar yüksektedir. Matbahın ve tagaddinin hıfzıssıhhasızlığı yalnız mideye tesir etmekle kalmayıp cezasını kafa da çeker” (Balaban, 1920b, s. 3). Balaban, ev idaresinin disiplinler arası bilgiyle desteklenmesinin hem aile sağlığı hem de toplumun medeniyet seviyesi için önemli olduğuna dikkat çeker.

Mustafa Rahmi, “kızların, sultanilerde ulum ve fününu, evlerinde de idare-i beytiyye ve çocuk beslemek öğrenilir fikri hele bizde hiç mümkün değildir. Çünkü gerek idare-i beytiyye gerek çocuk beslemek müteaddid fenlere taalluk eylerken bizde böyle bilmem kaç anne çıkar” (Balaban, 1920b, s. 3) sözleriyle, eğitim sisteminin yetersizliğini ve annelerin tutumlarını eleştirir. Eğitimin teorik bilgiye dayalı olması, kızların gelecekteki ailevi görevleriyle örtüşmemektedir. Kızların eğitimi entelektüel bilgiyle sınırlı kalmamalı ve gelecekteki sorumluluklarına uygun bir müfredatla şekillendirilmelidir. Bu bağlamda, o, kızların eğitiminin, doğal eğilimlerine uygun, bilimsel temellere ve uygulamaya dayanması gerektiğini savunur.

“Kızların vezaif-i müstakbelesini öğreten fenler, mihveri kızların meyl-i tabiîsi dâhilinde olmayan dersleri muhtevi idadi ve sultanilerde de layıkı vechle gösterilemez. Mihveri ev idaresi ve çocuk beslemek olan kız mektepleri lazımdır. Binaenaleyh inas sultanileri programlarının mihverini buna göre tanzim etmeliyiz. Yani nazariyatçılıktan, tabiat ve maslahata mûgayeretçilikten, tatbikatçılığa (realiteye) gelmeliyiz” (Balaban, 1920b, s. 3). Balaban, kızların eğitiminde teorik bilgiye indirgenmiş müfredatın yetersiz olduğunu, bunun yerine doğal eğilimleri gözeterek ve ev idaresi ile çocuk yetiştirme gibi pratik becerileri kapsayan bir eğitim gerektiğini vurgular. Bu yaklaşım, kızların yalnızca ev işlerini ya da çocuk bakımını öğrenmelerini değil, aynı zamanda sorumluluk alma, planlama, düzenleme ve problem çözme yetilerini geliştirmelerini sağlar. Dolayısıyla, bu beceriler, kızların ileride üstlenecekleri mesleki ve toplumsal rollerle çelişmez. Aksine, bu roller için gerekli temeli oluşturur ve destekler.

Mustafa Rahmi, kadının aile içindeki annelik rolünü önemseyen bir yaklaşım benimsemiş olmakla birlikte, kadınların eğitim yoluyla kendine yeten, güçlü şahsiyetler olarak toplum yaşamında etkin biçimde yer almaları gerektiğini savunmuştur. Nitekim o, kadınların mesleki eğitim alarak çalışma hayatına katılmaları gerektiğini düşünmüş; kadınların eğitimi ve toplum hayatında var olmaları konusuna önem vermiştir (Şahin, 2005, ss. 61-62). Bu doğrultuda kadın, toplumsal kalkınmanın asli ve vazgeçilmez bir öznesidir. Mustafa Rahmi’nin kadın haklarını bireysel özgürlükler bağlamında değil, topyekûn millî gelişmenin bir parçası olarak değerlendirdiği söylenebilir.

SONUÇ

Mustafa Rahmi Balaban (1888-1953), hayatını insanın ve toplumun gelişimine adanmış bir eğitimci ve düşünce adamıdır. Devlet-i Aliyye’deki öğrenimi, yurt dışı deneyimi ve Halkevi faaliyetleri, onun Türk toplumunu yakından tanımasına ve aileye dair düşüncelerini şekillendirmesine imkân sağlamıştır.

Bu çalışma, Balaban’ın aileyi yalnızca biyolojik bir birliktelik olarak değil, bireyin şahsiyetini inşa eden, toplumsal ve kültürel değerlerin aktarıldığı temel bir kurum olarak değerlendiren hem teorik hem de pratik temelli anlayışını ortaya koymaktadır. Bulgular, Balaban’ın aileyi bir “okul” gibi ele aldığını, anne ve kız çocuklarının eğitime önem verdiğini, ailenin devlet ve okul kurumlarıyla işbirliği içinde olması gerektiğini vurguladığını göstermektedir.

Ayrıca görüşleri, modernleşme süreciyle uyumlu bir denge arayışını içerir ve kadının aile ile toplum içindeki rolüne dair kapsamlı bir perspektif sunar.

Balaban’a göre aile, bireyin ahlaki ve kültürel gelişiminin başlangıç noktasıdır; anne ve kız çocuklarının eğitimi ise hem bireyin şahsiyetinin inşası hem de toplumsal kalkınma açısından önemli bir role sahiptir. Bu yaklaşım, aileyi bir “okul” olarak tanımlayan özgün bir perspektif sunar. Balaban, ailenin devlet ve okul kurumlarıyla işbirliği içinde olmasının önemine işaret eder.

Balaban’ın görüşleri, hem geleneksel değerlerin korunmasına hem de toplumsal dönüşümün teşvikine yönelik bir denge arayışını yansıtmaktadır. Aileyi değerlerin devamlılığını sağlayan temel kurum olarak gören Balaban’ın, kadının eğitimi ve aile ile toplum hayatındaki rolüne dair düşünceleri, modernleşmenin ilerici yönleriyle uyumludur. Bu denge arayışı, Balaban’ın düşüncelerini Cumhuriyet’in erken dönemindeki toplumsal dönüşüm tartışmalarıyla ilişkilendirmektedir.

Günümüzde de Balaban’ın aile anlayışı önemini korumaktadır. Aile, hâlâ bireyin şahsiyetini inşa eden temel bir kurum olarak sevgi, saygı ve disiplin üzerinden toplumsal düzenin sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Modern çağda bireyselleşme ve dijitalleşmenin getirdiği dönüşümler düşünüldüğünde, Balaban’ın aileyi bir “okul” olarak tanımlayan yaklaşımı yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Mustafa Rahmi’nin aile düşüncesi, Cumhuriyet idealiyle bütünleşen bir yaklaşımdır. O, aileyi toplumun temeli olarak görür ve güçlü bir aile yapısı ile medeniyetin gelişimi arasında bir ilişki kurar. Bu düşünce yalnızca kendi dönemi için değil, günümüz için de anlamlıdır. Aile, toplum ve medeniyet arasındaki bağı esas alan bu yaklaşım, bugün de sağlıklı bir toplum ve güçlü bir medeniyetin inşasında önemli bir yere sahiptir. Gelecekte yapılacak araştırmalar, Balaban’ın düşüncelerini sosyolojik ve pedagojik perspektiflerle birleştirerek daha kapsamlı bir değerlendirme sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 49-253-145. Ruhîyata Medhal Ve Ahlak eserinin ders kitabı olarak yayımlanması.

Akyol, Y. (2008). *İzmir Halkevi (1932-1951)*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Ayverdi, İ. (2010). Aile. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Lugatı

Balaban, M.R. (1920a, Ağustos 31). Kızların Terbiyesi. *İkdam*, 3.

Balaban, M. R. (1920b, Eylül 2). Kız Mektepleri Programları. *İkdam*, 3.

Balaban, M. R. (1930, Birinci Teşrin 1). Profesör Bovet’in Denizlide İkinci Konferansı: Mektep Ve Aile. *Fikirler*, 5-10.

Balaban, M. R. (1933, Temmuz 28). Üniversitelerimiz. *Anadolu*, 1-2.

Balaban, M. R. (1935, Nisan 15). Konuşma: Bahar Ve Terbiye. *Fikirler*, 1.

Balaban, M. R. (1938, Temmuz 1). Konuşma: Çocuklarımız İçin Yaşamak. *Fikirler*, 1.

Balaban, M. R. (1941, Birinci Kânun 1). Disiplin. *Fikirler*, 1-2.

Balaban, M. R. (1948, Mart 16). Hatıralarım. *Yeni Bilgi: Bilgi Yolu İle Birlik*, 36-37.

Balaban, M. R. (1950a, Aralık 15). Tanrı Kitabından: Ana-Baba Saygısı. *Müslüman Sesi*, 13-15.

Balaban, M. R. (1950b, Şubat). Şahsiyet Eğitimi Ve Unsurları. *Düşünce* (2), 1-3.

Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939): Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikâlar. (1939). Ankara: Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü.

Ertan, V. (1992). Mustafa Rahmi Balaban. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 5, s. 1). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gürkaynak, M. (1940, Ağustos 15). İzmirdeki Türk Mütefekkirleriyle Birer Saat. *Fikirler*, 5-7.

Mesut, İ. (1954, Mart). Mustafa Rahmi Balaban. *Bilgi*, 15-16.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Mustafa Rahmi Balaban'ın Cenevre Beynelmilel Terbiye Kongresine gönderilmesi. Erişim Adresi:

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_02/21155933_fihrist_1929.pdf.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-57-5. Nice Yeni Terbiye Kongresine katılması.

Şahin, M. (2005). *Hayatı Ve Düşünceleriyle Mustafa Rahmi Balaban*. Ankara: Phoenix.

Tanır, E., & Aslan, C. (2019). Birinci Heyet-i İlmiye Ve Çalışma Esasları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 52(1), 251-276.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 49-253-84. Terbiyevi Ruhیات Laboratuvarı Eseri Hakkında.

Üçüncü Milli Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946): Çalışma Programları, Komisyon Raporları, Konuşmalar. (1990). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.

Etik Komite Onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.